

DOI: 10.31866/2410-1176.45.2021.247391

УДК 792-056.2/3

**ІНКЛЮЗИВНА
ТЕАТРАЛЬНА ВИСТАВА:
ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Лук'яненко Катерина Олександрівна
Аспірантка,
ORCID: 0000-0003-2908-3033,
e-mail: makovaa96@gmail.com,
Київський національний університет театру, кіно
і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,
вул. Ярославів Вал, 40, Київ, Україна, 01054

Мета статті — дослідити особливості інклюзивного театру, виокремити основні типи інклюзивних театральних вистав та притаманні їм виражальні засоби. Методологія дослідження. У процесі дослідження застосований описовий метод (для аналізу оригінальних театральних прийомів для різних форм інклюзивних вистав), методи емпіричного дослідження, спостереження, порівняння, моніторинг та статистичний аналіз для створення загальної картини стану розвитку інклюзивного культурного продукту в Україні та закордоном. Наукова новизна полягає в систематизації різних типів інклюзивних вистав й інтерпретації впровадження інклюзивних культурних проєктів у репертуари театрів України, зокрема у професійні театри ляльок. Здебільшого для людей з інвалідністю технічні, мистецькі, наукові ресурси залишаються недоступними, тому сьогодні особливої актуальності набувають питання, присвячені вивченню саме інклюзивного театру, який лише починає свій розвиток в українському сучасному просторі. Висновки. Під час порівняльного аналізу інклюзивного театру та інклюзивної вистави створили типологізацію інклюзивних вистав та виокремили основні мистецькі прийоми театральних вистав з урахуванням різних форм інвалідності реципієнтів. Інклюзивний театр націлений не лише на людей з інвалідністю, але й сприяє загальному розвитку паритетного суспільства, зменшенню дискримінаційних практик, культурному та освітньому розвитку всіх членів спільноти, а митці мають чітко розмежовувати різновиди інклюзивного театру та формулювати принципи роботи для кожного соціокультурного проєкту.

Ключові слова: інклюзивний театр; інклюзивна вистава; театр відчуттів; незрячі та слабозорі глядачі; театр ляльок; арттерапія; вистави з аудіодискрипцією

Вступ

Важливим завданням у сучасному соціокультурному середовищі є створення паритетного суспільства. Дедалі частіше спостерігається підвищена цікавість до теми інклюзії як у науковому, так і в мистецькому середовищі, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Вивчення інклюзивного театру та інклюзивних театральних вистав відбувається в міждисциплінарному просторі. Дотичними до цієї проблеми є соціологія, психологія, мистецтвознавство, педагогіка та юридичні науки.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Інклюзивний театр у контексті терапевтичних аспектів вивчали такі науковці: А. Колупасєва, О. Татарченко, С. Рибаківа (2007), М. Кисельова (2006), О. Шлемко, О. Чеботарьова (2018). Питанню театральної діяльності як засобу формування творчих здібностей та розвитку комунікативної культури дітей із порушеннями інтелектуального розвитку присвячені роботи М. Паламарчука, К. Моїсеєнко, І. Рилушко (2020).

Теоретичні аспекти творчих пошуків інклюзивного театру досліджували у своїх працях: А. Євасєва, В. Пономарьов, О. Рубцова та А. Сидоров (2017), О. Ушаков, Ю. Литвиненко, Р. Гюргенс, Б. Расмусен, Е. Фокс, Х. Макферсон, Н. Мелцер, М. Вюнше, Б. Кетлінська.

Мета інклюзії загалом полягає в ліквідації соціальної ізоляції (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття різноманітності та індивідуальності. Здебільшого для людей з інвалідністю технічні, мистецькі, наукові ресурси залишаються недоступними, тому сьогодні особливої актуальності набувають питання, присвячені вивченню саме інклюзивного театру, який поступово розвивається в українському сучасному просторі.

Наукова новизна полягає в систематизації різних типів інклюзивних вистав та інтерпретації впровадження інклюзивних культурних проєктів у репертуари театрів України, зокрема в професійні театри ляльок.

Мета статті

Мета статті — дослідити особливості інклюзивного театру та виокремити основні типи інклюзивних театральних вистав та притаманні їм виражальні засоби.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття «інклюзивний театр» та «інклюзивна театральна вистава».
2. Виокремити типи інклюзивних театральних вистав, зокрема з урахуванням сприйняття глядачів незрячих та слабозорих, нечуючих, людей із синдромом Дауна та з аутистичним спектром.
3. Розглянути засоби виразності та технічні особливості інклюзивних театральних вистав.
4. Проаналізувати творчі пошуки театральних колективів, які реалізують інклюзивні проєкти.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосований описовий метод (для аналізу оригінальних театральних прийомів для різних форм інклюзивних вистав), методи емпіричного дослідження, спостереження, порівняння, моніторинг та статистичний аналіз для створення загальної картини стану розвитку інклюзивного культурного продукту в Україні та закордоном.

У цій статті матеріалом для дослідження розвитку інклюзивного театру та інклюзивних вистав є мистецький досвід таких театрів: білоруського «Сімейного інклюзив-театру «і», литовського «Театру відчуттів» (“Theatre of senses”), британського театру «Можна зробити» (“Candoco Dance Company”), французької театральної компанії «Літаючий птах» (“L’Oiseau-Mouche”), німецької інклюзивної театральної компанії «РамбаЗамба» (“RambaZamba”), польського театру «Усмішка» (“Usmiech”), Московського театру ляльок, Московського театру міміки та жести тощо. Серед інклюзивних театральних вистав в Україні виокремлено проєкти Полтавського академічного обласного театру ляльок, Миколаївського академічного обласного театру ляльок, Львівського театру ляльок, Малого драматичного театру, Першого академічного театру для дітей та юнацтва, Київського національного академічного театру оперети.

Виклад матеріалу дослідження

Інклюзія з кожним роком починає входити в повсякденне життя українців — вводиться поняття певних інклюзивних класів та інклюзивних шкіл, формуються інклюзивні гуртки та секції. У 2009 році в Україні ратифікували основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. У статті 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти (Організація Об'єднаних Націй, 2006).

О. Рубцова та А. Сидоров (2017) у своїй праці наголошують, що «у широкому сенсі інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає гуманізацію суспільних відносин за допомогою забезпечення умов для самореалізації кожного члена соціуму і формування готовності до прийняття унікальності іншого — будь то людина іншої раси або національності, чи має інші потреби або особливості розвитку» (с. 74).

Під час створення будь-якого інклюзивного культурного продукту постають важливі питання, зокрема, як залучити до соціокультурного процесу якомога більше людей з інвалідністю та наскільки безбар'єрним є доступ до приміщення. Відповідаючи на ці питання та впроваджуючи у такий спосіб інклюзію, формується простір, який дає змогу людям з інвалідністю повноцінно брати участь у соціальному житті та реалізовувати себе в конкретній мистецькій діяльності.

Інклюзивним театром заведено вважати театр, де мистецький продукт нарівні з нормотиповими створюють люди з інвалідністю, які водночас виступають у ролі акторів, режисерів, художників, драматургів майбутньої вистави. У таких проєктах немає жодних обмежень до психофізичних особливостей творців.

Важливим фактором такого мистецтва є терапевтичний вплив. Дослідниця дитячої арттерапії С. Рыбакова наголошує, що «такий спосіб соціальної адаптації як арттерапія особливо необхідний для людей-інвалідів, які в силу фізичних чи психічних особливостей найчастіше соціально дезадаптовані, обмежені в соціальних контактах» (Рыбакова, 2007, с. 11). У контексті дослідження інклюзивного театру нам важливо зосередитися на ключових різновидах мистецької психотерапії: драматерапії та лялькотерапії.

Драматерапія — драматизація дійсності, тобто розігрування різних сюжетів, сценаріїв. Цей спосіб імітує реальність взаємин між людьми й дає можливість підключати творчі ресурси, такі як фантазію, пам'ять, увагу, уяву.

Лялькотерапія, як зазначає у своїй праці М. Кисельова, — це «елемент гри та корекційний вплив ляльки, який є проміжним об'єктом у взаємодії дитини й дорослого. Робота з ляльками дає змогу удосконалювати і проявляти через ляльку ті емоції, які зазвичай дитина з якихось причин не може проявити» (Киселева, 2006, с. 44). Такий різновид терапії найкраще підходить дітям з аутизмом або з порушеннями інтелектуального розвитку. Люди з такими особливостями найчастіше замкнені в собі та асоціальні, а лялька — це об'єкт, через який більшість людей починають комунікацію зі світом, це один із перших «друзів» дітей, який вони здебільшого асоціюють із собою. Як зазначає І. Рилушко (2020), «за її допомогою дитина може емоційно довести, що її турбує, говорячи при цьому від імені свого персонажа, тобто ляльки» (с. 201).

Саме ці різновиди мистецької терапії вплинули на розвиток інклюзивного театру та стали ключовими у роботі з акторами з інвалідністю в реалізації театральних проєктів.

Інклюзивний театр як одна з форм соціального театру розвивається досить інтенсивно. У світі функціонують театральні групи, що позиціонують себе як команди професіоналів. Прикладом включення людей з інвалідністю до творчої команди можуть стати роботи театральної компанії «Літаючий птах» («L'Oiseau-Mouche»), яка була створена в 1978 році й була першою організацією у Франції, яка підтримала людей з особливими освітніми потребами, залучивши їх до професійного театального простору.

Заснований у 1986 році в Німеччині, інклюзивний мистецький колектив «Ательє Блаумайє» («Blaumeier-Atelier») одну зі своїх вистав «Однією ногою в саксофоні» («One foot in the sax») створили в колаборації з французьким духовим оркестром «Наречені» («LesGrooms»). Основним принципом роботи в цій виставі є імпровізація. Кожна сцена, музичний твір чи розмовний текст не схожі на попередні, оскільки, як зазначають творці проєкту, вони культивують мистецтво слухати момент. Ще одним прикладом інклюзивної театральної компанії в Німеччині є театр «РамбаЗамба» («RambaZamba»), який заснувала акторка Г. Гюне в Берліні в 1991 році. Ансамбль із 35 митців, регулярно запрошуюють до виставних театрів та фестивалів як у Німеччині, так і за кордоном.

Переважно драматургічною основою для вистав в інклюзивних театрах є документальні історії з буденного життя людей з інвалідністю. Таку практику використовує театр «Погані відносини» («UbogRelacji»), який працює вже 26 років у Польщі. Його мета — висловлення почуттів, думок та переживань учасників вистави. Проте не є винятком і класична або сучасна драматургія, яка адаптується до психофізичних можливостей акторів. Наприклад, у виставі «У старому кіно» («W starym kinie») польського театру «Усмішка» («Usmiech») усі епізоди об'єднує актор у образі Ч. Чапліна, проте атмосферу часів чорно-білих фільмів відтворюють через пантоміму, музику та стилізовані костюми.

Нерідко в інклюзивних театрах використовується форма фізичного театру, основними прийомами якого є мова тіла, ритмічність та музичність відтворення. У такому форматі працюють сучасна танцювальна компанія з Великої Британії «Можна зробити» («Candoco Dance Company»), заснована в 1991 році, колектив «Танцювальна мобільна компанія» («Danza Mobile Company»), який почав свій професійний шлях у 2001 році в Іспанії, південноафриканська інклюзивна танцювальна компанія «Увімкни звук» («Unmute Dance Company»), яка була заснована артистами з різними формами інвалідності у 2013 році та сучасний інклюзивний танцювальний колектив «Можливість танцю Азербайджан» («DanceAbility Azerbaijan»), створений у 2017 році. Усі вищенаведені колективи, спираючись на концепцію фізичного театру, використовують також контемпорарі денс, перформативні практики та концепції візуального театру.

Одним із найвідоміших прикладів інклюзивного театру, що функціонує нині на території пострадянського простору, ми можемо назвати «Сімейний інклюзив-театр «і», який заснований у 2016 році в Мінську. Основним завданням театру є розвиток творчого простору, який сприяє дітям з аутизмом та іншими особливостями розвитку здобути професійну підготовку у сфері театального та музичного мистецтва. Мюзикл «Флейта-чарівниця» став першою постановкою театру, згодом реалізували також вистави: «Одного разу у великому місті», «Казка вовчого лісу», «8 почуттів або народження людини», «Чигунка». Прикметно, що п'єса до вистави «Чигунка» написана за казкою дев'ятирічної дитини з інвалідністю (Семейный инклюзив-театр, б.д.).

Щорічно вже понад 15 років у Львові організація «Непротоптана стежина» влаштовує міжнародний фестиваль інклюзивного театру «Шлях» (<https://wayfestival.in.ua/>), який відкриває на театральній

сцені акторів з інвалідністю та інклюзивні театральні колективи. Фестиваль є учасником активної міжнародної спільноти інклюзивного театру, куди входять колективи з Польщі, Білорусі, Росії, Німеччини, Литви, Латвії та інших країн. Також організація у 2019 році представила прем'єру інклюзивної вистави «Погляд». Проект поєднав учасників інклюзивної театральної студії та професійних митців. Вистава порушує важливі соціальні проблеми надмірної опіки та булінгу, які дітям з інвалідністю та нормотиповим досить часто трапляються у реальному житті. Особливість спектаклю — його побудова лише на невербальних засобах виразності: хореографії, візуалізації та музиці.

Варто виокремити та розділити два різні поняття — інклюзивний театр та інклюзивний театральний продукт, хоча вони за своїми соціальними завданнями та цілями збігаються. Будь-який театр у світі, чи то державний, чи то приватний, може створити виставу з урахуванням сприйняття людей з інвалідністю або адаптувати вже наявні спектаклі.

Інклюзивний театральний продукт — це різновид вистави, який створюється з урахуванням сприйняття людей з інвалідністю, з певними технічними та мистецькими адаптаціями для максимального включення всіх людей. Інклюзивні вистави можуть створюватися з урахуванням сприйняття людей незрячих, людей із синдромом Дауна, людей нечуючих, людей з аутистичним спектром тощо. У таких проєктах спершу варто проаналізувати психофізичні особливості людей задля надання якісного мистецького продукту. Кожна вистава має звертати увагу на конкретні форми нозології людей з інвалідністю.

Одним із видів інклюзивного театального продукту є вистави з урахуванням сприйняття незрячих та слабозорих глядачів. Умовно розподіляють декілька типів за їхніми технічними або художніми прийомами: вистава відчуттів, вистава у темряві та вистава з аудіодискрипцією. Розглянемо докладніше особливості кожного з цих різновидів.

Вистава відчуттів — це тип театальної вистави, у якому для передавання історії творці вимикають одну з сенсорних систем для всіх реципієнтів, а саме зір, і дають акценти на дотик, смак, слух та нюх.

У 2009 році в Литовському театрі ляльок у місті Вільнюс К. Жерніте втілила виставу відчуттів «Казка бджілки для шести почуттів». За драматургічну основу взяли японські, африканські та ескімоські народні казки. Творці вистави хотіли змінити ракурс і головними героями та «об'єктами» вистави зробити глядачів як зрячих, так і незрячих. Актори у виставі виконують функцію тьюторів, тобто провідників відчуттів у виставі.

Після цього експерименту у 2013 році литовську режисерку К. Жерніте запросили до Московського театру ляльок для постановки експериментальної вистави відчуттів «Майська ніч». Незрячі або слабозорі глядачі на сцені розміщувалися на восьми спеціальних стільцях на колесах і під час вистави відчували зміни локацій та проміжків часу.

Прем'єра ще однієї вистави із заплющеними очима «Їжачок в тумані» в цьому ж театрі відбулася у 2016 році. У ній застосували світлове оформлення як один з основних елементів створення атмосфери. Звукова палітра оформлена за схожим принципом — звичні побутові предмети відтворюють тональний образ вистави. Наприклад, розкриття парасольок слугує звуком перельоту птахів, а гуркіт барабанів — це наляканий заєць. З'являється температурна зміна відчуттів, нічний туман і ранкова роса створюються завдяки великому вологому простирадлу, яке «проходить» над головами глядачів. У 2017 році режисерка вистави Н. Пахомова стала лауреаткою премії «Золота маска» за найкращу режисерську роботу в театрі ляльок.

У 2012 році створили московський незалежний театральний проєкт «Вистави-невидимки». Показала першу виставу К. Негруца, режисерка театру-музею «Булгаковський дім». Актори задля палітри відчуттів незрячих глядачів говорять різними голосами, вмикають вентилятори або обігрівачі для зміни температури, чистять мандарини для появи атмосферного запаху. На цій виставі категорично не дозволяється знімати маску. Як говорить у своєму інтерв'ю сама режисерка: «А без маски ви взагалі нічого не зрозумієте, адже те, що відбувається в залі, не має відношення до змісту. Тут в програвші виявляється якраз той, хто зняв маску» (ЦБС ЦАО, 2020).

Вистави в темряві — це такий різновид театального продукту, в якому адаптована наживо варіація радіовистави, де глядачі все дійство перебувають у повній темряві, фактично «дивлячись» та сприймаючи виставу тільки на слух.

У 2019 році в Києві Малий драматичний театр реалізував виставу «Точка зору» як досвід експериментальної вистави із соціальною складовою про буденне життя незрячих та слабозорих людей. За драматургічну основу взяті мотиви нарисів О. Кобилянської та Лесі Українки. Історія про людей,

які не мають змоги побачити світ, проте можуть відчутти його на дотик, смак, звук тощо. Театральний проєкт «Точка зору» відбувається у повній темряві та розкриває відчуття того, що очима неможливо побачити, «кожен має свою точку зору» (Малий театр, б.д.).

Такі досить незвичні для класичного театру формати, а саме покази вистав у повній темряві або із зав'язаними очима ми можемо спостерігати у проєктах: «Шосте чуття» (“Sestasis jausmas”) литовського «Паневезького театру ляльок на колесах» (“PANEVEZIO leliu vezimo teatras”), «Усмішка з вашого обличчя» (“The Smile Off Your Face”) бельгійського театру «Нерухомість» (“Ontroerend Goed”), «Доторкнись сонце» московської театральної компанії «Маленька Риба» (“SmallFish”), «Сліпота» київського театру «Мізантроп» (“Misanthropetheatre”), «Чужі» одеського «Театру вух».

Вистава з аудіодискрипцією — це адаптація будь-якої театральної вистави, але з додатковою технічною функцією. Аудіодискрипція або тифлокоментар — це спеціальний голосовий супровід, який наживо подається через систему «радіогід» і пояснює незрячим те, що неможливо відстежити візуально — описує декорації, міміку, костюми, дії персонажів тощо (Національна спілка театральних діячів України, 2017). У своїй статті А. Демчук (2014) зазначає: «Розрізняють два види умов проведення прямого тифлокоментування: «гаряче», коли немає можливості заздалегідь заготувати коментар, і підготоване, коли тифлокоментар готується наперед» (с. 331).

Київський національний театр оперети за підтримки Українського культурного фонду у 2018 році презентував проєкт «Арт-дія-інклюзія», у рамках якого незрячим та слабозорим глядачам показали виставу з аудіодискрипцією «Андерсон». За драматургічну основу вистави взяли казки Г.-Х. Андерсена — «Стійкий олов'яний солдатик», «Вуличний ліхтар» та «Кресало». У виставі використовувалися такі елементи театру ляльок як планшетні ляльки, тіньовий прийом, маски, оживлення предметів та фактури. Дійство незрячим глядачам наживо коментувала професійна тифлокоментаторка.

Загалом в Україні все частіше з'являються вистави з аудіодискрипцією. Така функція, наприклад, наявна в Першому українському театрі для дітей і юнацтва, Національному академічному українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької, Київському національному академічному театрі оперети.

Різновидом інклюзивної вистави є спектаклі з урахуванням сприйняття нечуючих глядачів. Основним прийомом таких дійств є пластика та жести акторів. Весь спектр почуттів актори передають через хореографію, фізичні рухи, пантоміму, жестову мову.

Перший у світі та єдиний у Росії стаціонарний театр із нечуючими акторами «Московський театр міміки та жесту» створений у 1962 році. Театр демонструє вистави з урахуванням сприйняття нечуючих глядачів, в основі яких засоби виразності жестової мови, пластики, пантоміми, музики, танцю. Усе, що відбувається на сцені, синхронно озвучують професійні диктори для нормотипових глядачів.

У 2019 році в Миколаївському академічному обласному театрі ляльок відбулася прем'єра вистави «Мауглі». Її було створено за підтримки Українського культурного фонду в рамках проєкту «Не особливість, а особистість!». Режисер вистави М. Урицький акцентує на унікальності проєкту, адже це була перша вистава в театрі ляльок України, адаптована для нечуючих глядачів. У виставі зміст та почуття артисти відтворюють з допомогою пластики ляльок, низькочастотної музики та жестової мови. У репетиційному процесі брала участь професійна перекладачка жестової мови, яка консультувала команду проєкту та навчала акторів.

Ще одними різновидами інклюзивних вистав є постановки з урахуванням сприйняття дітей з аутистичним спектром та вистави з урахуванням сприйняття дітей із синдромом Дауна. Хоча особливості кожної дитини з такими нозологіями відрізняються, є деякі схожі риси сприйняття, які митці використовують для адаптації театального продукту. Спільними особливостями для всіх дітей із розладами аутистичного спектра є порушення в комунікаційній, поведінковій та соціальних сферах, знижена потреба у взаємодії з іншими людьми.

В австралійському місті Мельбурні у 2014 році в театрі «Вікторіанська опера» (“Victorian Opera”) новий сезон відкрився соціокультурним експериментом. З огляду на труднощі, яких зазнають люди з аутизмом, творці виокремили та впровадили нові технічні компоненти у виставу. Спираючись на сенсорне переважання дітей з аутизмом, а саме підвищену чутливість до звуків, світла, запахів тощо, у виставі ліквідували всі гучні, різкі та дратівливі звуки. Через одну з найпоширеніших особливостей дітей з аутизмом, а саме асоціальну поведінку, квитки в зал продаються тільки на дві третини місць, одна третина навмисно не продається — щоб діти за бажанням переміщалися на ті місця, які їм подобаються. Крім порожніх крісел, у залі передбачений також простір за ширмами, де діти можуть усамітнитися (Bowes, 2019).

Подібні технічні та художні прийоми впроваджують митці у вистави з урахуванням сприйняття дітей із синдромом Дауна. Як зазначає О. Чеботарьова та ін. (2018): «У 20% дітей із синдромом Дауна діагностуються аутистичні розлади. Проявляється це відмовою від спілкування, повторюваними однотипними діями, нападами агресії, прагненням до одноманітності» (с. 8).

У Полтавському академічному обласному театрі ляльок у 2019 році відбулася прем'єра вистави з урахуванням сприйняття дітей із синдромом Дауна «На хвилі». Інтерактивна інклюзивна вистава призначена для дітей від 3-х років. У виставі залучені шестеро акторів, які все дійство максимально близько контактують із дітьми, які також мають змогу вільно пересуватись у залі. У виставі немає слів, всю історію транслюють через пластику, рухи ляльок, візуальний ряд та гру на музичних інструментах наживо. Вистава стала лауреатом у номінації «Найкраща вистава для дітей» III Всеукраїнського театрального Фестивалю-Премії «Гра» (Полтавський академічний обласний театр ляльок, 2019).

Саме за такими принципами були реалізовані покази вистав: «Король Лев» (“The Lion King”) лондонського театру «Ліцейський театр» (“Lyceum Theatre”), «Історії» (“Sögur”) британського театру «Релакс» (“Relaxed Theatre Company”), «Три лисички» Харківської організації «Платформа театральних ініціатив», «Лисиця, заєць та півень» Орловського театру ляльок, «Як ноти пісеньку складали» Львівського академічного театру ляльок.

Висновки

Дослідження проблеми інклюзії в театрах дало змогу виявити методологію експериментальної роботи та специфічні засоби виразності вистав такого формату. На основі проведеного дослідження розмежовано два поняття — інклюзивний театр та інклюзивний театральний продукт.

Інклюзивним театром вважають мистецький продукт, яким займаються люди з інвалідністю нарівні з нормотиповими в ролі митців. Тоді як інклюзивний театральний продукт — це різновид вистави, який створюється з урахуванням сприйняття людей з інвалідністю, де розроблюються певні адаптації для максимального включення всіх людей у ролі реципієнтів. На основі вивчення типів інклюзивних вистав встановлено, що кожна вистава має звертати увагу на конкретні форми нозології людей з інвалідністю.

Обґрунтовано ідею про те що, важливим чинником такого мистецтва є терапевтичний вплив, тому в контексті реалізації інклюзивного театру творцям варто зосередитися на ключових різновидах арттерапії, а саме драматерапії та лялькотерапії. Саме ці різновиди мистецької терапії впливають на розвиток інклюзивного театру та стають ключовими у роботі з акторами з інвалідністю.

Вистави з урахуванням сприйняття незрячих та слабозорих глядачів умовно розподілили за їхніми технічними або художніми прийомами на декілька типів: вистава відчуттів, вистава в темряві та вистава з аудіодискрипцією. У них повністю ліквідується візуальна складова та акцентується увага на дотик, смак, слух та нюх.

Крім того, у спектаклях з урахуванням сприйняття нечуючих глядачів основним прийомом є пластика та жести акторів. Історія відтворюється через хореографію, фізичні рухи, пантоміму, використовується жести мови.

У виставах з урахуванням сприйняття дітей з аутистичним спектром та дітей із синдромом Дауна творці виокремлюють та впроваджують нові технічні компоненти. Спираючись на сенсорне перевантаження, вони ліквідують усі гучні, різкі та дратівливі звуки. Квитки в зал продаються тільки на дві третини місць, щоб діти за бажанням переміщалися та мали змогу усамітнитися.

Під час реалізації вистав, адаптованих для людей з інвалідністю, митці мають навчитися чітко розмежовувати типи та особливості інклюзивних вистав та сформулювати принципи роботи для кожного соціокультурного проекту, звертаючись до досвіду роботи психологів, педагогів, лікарів та соціальних фахівців.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні кількісних та якісних показників цільової аудиторії інклюзивних проєктів та комплексному, структурованому аналізі кожного з видів інклюзивних вистав.

Список використаних джерел

- Демчук, А. Б. (2014). Основні прийоми і способи тифлокоментування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*, 783, 329-335.
- Киселева, М. В. (2006). *Арт-терапія в роботі з дітьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми*. Речь.

- Малий театр. (б.д.). *Точка зору*. <http://www.mdt.org.ua/uk/tochka-zoru/>
- Національна спілка театральних діячів України. (2017). *Робимо театр доступним для всіх!* <https://nstdu.com.ua/publication/ceminar-z-audiodiskriptsii-dopomoga-lyudyam-z-vadami-zoru-pobachiti-vistavu/>
- Організація Об'єднаних Націй. (2006, 13 грудня). *Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
- Полтавський академічний обласний театр ляльок. (2019). *Простір можливостей*. <https://pl-puppet.com.ua/prostir>
- Рилушко, І. О. (2020). Роль лялькового театру в комунікативному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*, 8, 199-203.
- Рубцова, О. В., & Сидоров, А. В. (2017). «Особый театр» как средство социальной инклюзии: зарубежный и отечественный опыт. *Культурно-историческая психология*, 13(1), 68-80. <https://doi.org/10.17759/chp.2017130107>.
- Рыбакова, С. Г. (2007). *Арт-терапия для детей с задержкой психического развития*. Речь.
- Семейный инклюзив-театр. (б.д.). *Спектакли*. https://www.theatre-i.by/plays#d_play_id_4
- ЦБС ЦАО. (2020, 22 декабрия). *Екатерина Негруца: Интервью с режиссёром театра «Невидимки»* [Видео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HdjdcC2AxGc>
- Чеботарова, О. В., Гладченко, І. В., Василенко-ван де Рей, А., & Ліщук, Н. І. (2018). *Дитина із синдромом Дауна*. Ранок, Кенгуру.
- Bowes, B. (2019, March 28). *Opera for all: the impact of relaxed performances*. Victorian Opera. <https://www.victorianopera.com.au/behind-the-scenes/opera-for-all-the-impact-of-relaxed-performances>

References

- Bowes, B. (2019, March 28). *Opera for All: the Impact of Relaxed Performances*. Victorian Opera. <https://www.victorianopera.com.au/behind-the-scenes/opera-for-all-the-impact-of-relaxed-performances>
- Chebotarova, O., Hladchenko, I., Vasylenko-van de Rei, A., & Lishchuk, N. (2018). *Dytyna iz Syndromom Dauna [A Child with Down Syndrome]*. Ranok, Kenhuru [in Ukrainian].
- Demchuk, A. (2014). *Osnovni Priyomy i Sposoby Tyflokomentuvannia [Basic Techniques and Methods of Typhlocomentation]*. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politekhnikha". Informatsiini Systemy ta Merezhi [Journal of Lviv Polytechnic National University. Information Systems and Networks]*, 783, 329-335 [in Ukrainian].
- Kiseleva, M. (2006). *Art-Terapiya v Rabote s Det'mi: Rukovodstvo dlya Detskikh Psikhologov, Pedagogov, Vrachei i Spetsialistov, Rabotayushchikh s Det'mi [Art Therapy in Working with Children: A Guide for Child Psychologists, Educators, Doctors and Specialists Working with Children]*. Rech' [in Russian].
- Malyi Teatr. (n.d.). *Tochka Zoru [Point of View]*. <http://www.mdt.org.ua/en/> [in Ukrainian].
- National Union of Theatre Artists of Ukraine. (2017). *Robymo Teatr Dostupnym dlia Vsikh! [We Make the Theatre Accessible to Everyone!]*. <https://nstdu.com.ua/publication/ceminar-z-audiodiskriptsii-dopomoga-lyudyam-z-vadami-zoru-pobachiti-vistavu/> [in Ukrainian].
- Poltava Academic Regional Puppet Theatre. (2019). *Prostir Mozhyvostei [Space of Opportunities]*. <https://pl-puppet.com.ua/prostir> [in Ukrainian].
- Rubtsova, O., & Sidorov, A. (2017). "Osobyi Teatr" kak Sredstvo Sotsial'noi Inklyuzii: Zarubezhnyi i Otechestvennyi Opyt ["Special Theatre" as a Tool of Social Inclusion: International and Russian Experience]. *Kul'turno-Istoricheskaya Psikhologiya [Cultural-Historical Psychology]*, 13(1), 68-80. <https://doi.org/10.17759/chp.2017130107> [in Russian].
- Rybakova, S. (2007). *Art-Terapiya dlya Detei s Zaderzhkoi Psikhicheskogo Razvitiya [Art Therapy for Children with Mental Retardation]*. Rech' [in Russian].
- Rylushko, I. O. (2020). Rol Lialkovoho Teatru v Komunikativnomu Rozvytku Ditei z Intelektualnymy Porushenniamy [The Role of Puppet Theatre in the Communicative Development of Children with Intellectual Disabilities]. *Korektsiina ta Inkluzivna Osvita Ochyma Molodykh Naukovtsiv [Corrective and Inclusive Education through the Eyes of Young Scientists]*, 8, 199-203 [in Ukrainian].
- Semeinyi Inklyuziv-Teatr. (n.d.). *Spektakli [Performances]*. https://www.theatre-i.by/plays#d_play_id_4 [in Russian].
- TsBS TsAO. (2020, December 22). *Ekaterina Negrutsa: Interv'yu s Rezhysserom Teatra "Nevidimki" [Ekaterina Negrutsa: Interview with the Director of the Theatre "Invisible"]* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HdjdcC2AxGc> [in Russian].
- United Nations. (2006, December 13). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].

**ИНКЛЮЗИВНЫЙ
ТЕАТРАЛЬНЫЙ СПЕКТАКЛЬ:
ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Лукьяненко Екатерина Александровна
*Аспирантка,
Киевский национальный университет театра, кино
и телевидения имени И. К. Карпенко-Карого,
Киев, Украина*

Цель статьи — исследовать особенности инклюзивного театра, выделить основные типы инклюзивных театральных спектаклей и присущие им выразительные средства. Методология исследования. В процессе исследования применен описательный метод (для анализа оригинальных театральных приемов для различных форм инклюзивных спектаклей), методы эмпирического исследования, наблюдения, сравнения, мониторинг и статистический анализ для создания общей картины состояния развития инклюзивного культурного продукта в Украине и за рубежом. Научная новизна заключается в систематизации различных типов инклюзивных спектаклей и интерпретации внедрения инклюзивных культурных проектов в репертуары театров Украины, в частности в профессиональные театры кукол. В основном для людей с инвалидностью технические, художественные, научные ресурсы остаются недоступными, поэтому сегодня особую актуальность приобретают вопросы, посвященные изучению именно инклюзивного театра, который только начинает свое развитие в украинском современном пространстве. Выводы. Во время сравнительного анализа инклюзивного театра и инклюзивного представления создали типологизацию инклюзивных спектаклей и выделили основные художественные приемы театральных представлений с учетом различных форм инвалидности реципиентов. Инклюзивный театр нацелен не только на людей с инвалидностью, но и способствует общему развитию паритетного общества, уменьшению дискриминационных практик, культурному и образовательному развитию всех членов сообщества, а художники должны четко разграничивать разновидности инклюзивного театра и формулировать принципы работы для каждого социокультурного проекта.

Ключевые слова: инклюзивный театр; инклюзивный спектакль; театр ощущений; незрячие и слабовидящие зрители; театр кукол; арт-терапия; спектакли с аудиодискрипцией

**INCLUSIVE THEATRE PERFORMANCE:
A TYPOLOGICAL ASPECT**

Kateryna Lukianenko
*PhD student,
Kyiv National I. K. Karpenko-Kary Theatre,
Cinema and Television University,
Kyiv, Ukraine*

The main purpose of the article is to explore the features of inclusive theatre and identify the main types of inclusive theatre performances and their inherent means of expression. Research methodology. The author applied a descriptive method (to analyse original theatrical techniques for various inclusive performances), empirical research methods, observation, comparison, monitoring and statistical analysis to create a general picture of inclusive cultural product development in Ukraine and abroad. The scientific novelty lies in the attempt to systematise different types of inclusive performances and analyse the implementation of inclusive cultural projects in the repertoire of theatres in Ukraine, particularly professional puppet theatres. For the most part, technical, artistic, and scientific resources remain inaccessible to people with disabilities, so today, the inclusive theatre issues, which is developing in the modern Ukrainian space, are becoming especially relevant. Conclusions. The article presents the comparative analysis of inclusive theatre and inclusive performance, suggests the typology of inclusive performances and defines the basic art techniques of theatrical performances considering various forms of disability of recipients. Inclusive theatre is targeted not only towards people with disabilities but also aims to promote parity in our society, reduce discriminatory practices, contribute to the cultural and educational development of all members of the community, while the task of the artists is to distinguish among types of inclusive theatre clearly and to map out and state principles for each sociocultural project.

Keywords: inclusive theatre; inclusive performance; theatre of senses; blind and partially sighted spectators; puppet theatre; art therapy; audio-described performance

